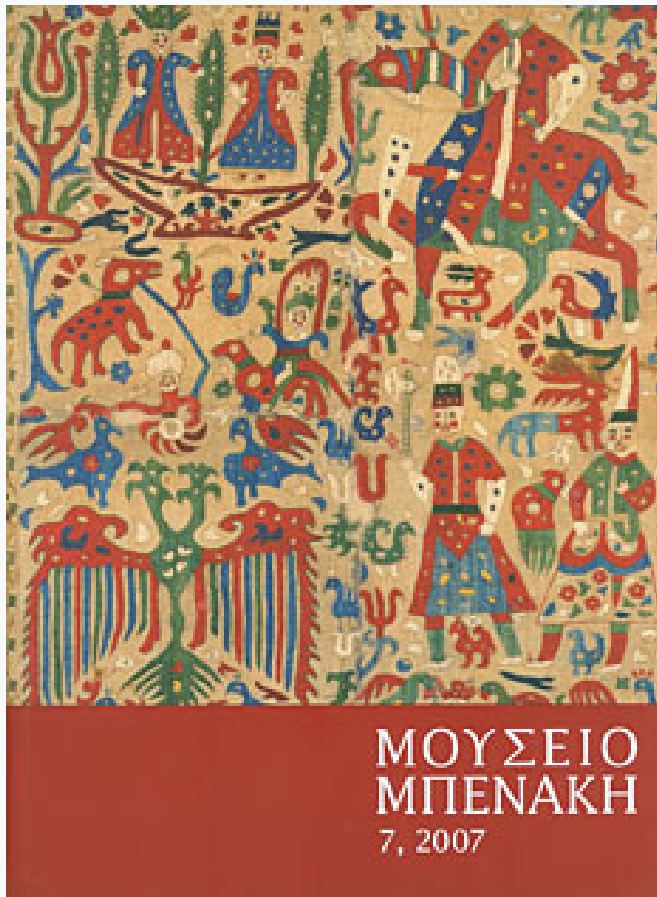

Μουσείο Μπενάκη

Τόμ. 7 (2007)

Δεκατέσσερα σπουδαστικά σχέδια του Σχολείου των Τεχνών

Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη

doi: [10.12681/benaki.49](https://doi.org/10.12681/benaki.49)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καρδαμίτση-Αδάμη Μ. (2007). Δεκατέσσερα σπουδαστικά σχέδια του Σχολείου των Τεχνών. *Μουσείο Μπενάκη*, 7, 123–135. <https://doi.org/10.12681/benaki.49>

Δεκατέσσερα σπουδαστικά σχέδια του Σχολείου των Τεχνών

ΕΙΝΑΙ ΓΝΩΣΤΟ ΟΤΙ ΤΟ Σχολείο των Τεχνών υπήρξε ο πρόδρομος του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Ο αρχιτέκτων και ιστορικός της Αρχιτεκτονικής Κώστας Μπίρης, στο ογκώδες σύγγραμμά του *Ιστορία του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου* (Αθήνα 1957), είναι ο πρώτος που ασχολήθηκε διεξοδικά με το ιστορικό της ίδρυσης του Σχολείου. Σύμφωνα με αυτό, στο τέλος της δεκαετίας του 1860 το Σχολείο των Τεχνών ήταν ένα σχολείο μέσης τεχνικής εκπαίδευσης. Κάτω από την ονομασία «Βιοτεχνική Σχολή» στέγαζε τρεις ειδικές Σχολές: της Αρχιτεκτονικής, της Χωρομετρίας και της Μηχανουργίας, ενώ παράλληλα λειτουργούσε το Τμήμα των Καλών Τεχνών και το Σχολείο των Κυριακών και Εορτών. Στη Βιοτεχνική Σχολή σπούδαζαν οι μηχανικοί, οι αρχιτέκτονες και οι πολιτικοί μηχανικοί, οι τοπογράφοι και οι μηχανολόγοι, στο Τμήμα των Καλών Τεχνών οι γλύπτες, οι ζωγράφοι και οι χαράκτες, ενώ το Σχολείο των Κυριακών και Εορτών έδινε στο εργατικό δυναμικό (αρχιτεχνίτες, μαρμαρογλύπτες, τοιχογράφους, οροφογράφους, κοσμηματογράφους κ.λπ.) τις απαραίτητες γνώσεις για να ασκήσουν το επάγγελμά τους. Ας μην ξεχνάμε ότι είναι η εποχή που ο νεοκλασικισμός βρίσκεται στην ακμή του και οι ειδικευμένοι τεχνίτες ήταν κάτι παραπάνω από απαραίτητοι.

Η έλλειψη οργανωμένων αρχείων στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο μας στερεί δυστυχώς τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε βήμα προς βήμα την εξέλιξη των σπουδών.

Ένα έντυπο πρόγραμμα που δημοσιεύει ο Κώστας Μπίρης, μας πληροφορεί ότι στα Τμήματα Μηχανικής και Καλών Τεχνών η φοίτηση ήταν πενταετής ενώ στα

Τμήματα Αρχιτεκτονικής και Χωρομετρίας τετραετής. Μας πληροφορεί επίσης για τα διδασκόμενα μαθήματα.

Στα Α' και Β' έτη τα μαθήματα και στα τρία Τμήματα του Βιοτεχνικού είναι κοινά, εκτός από αυτό του εργοστασίου το οποίο διδάσκονται μόνο οι μηχανολόγοι.

Στα Γ' και Δ' έτη οι σπουδές διαφοροποιούνται και εξειδικεύονται. Έτσι στο Τμήμα των Αρχιτεκτόνων στη Γ' τάξη διδάσκονται Αρχιτεκτονική, Τριγωνομετρία, Περιγραφική Γεωμετρία, Μηχανική και Σχέδιο και στη Δ' τάξη Αρχιτεκτονική, Ανάλυση, Αντίσταση της Ύλης, Εφηρμοσμένη Περιγραφική Γεωμετρία, Μηχανική, Συνθέσεις Αρχιτεκτονικές, Χημεία, Φυσική, Οδοποιία και Γεφυροποιία.

Ποια ήταν όμως η ύλη των μαθημάτων αυτών; Τι ακριβώς διδάσκονταν οι σπουδαστές; Ποιοι ήταν οι διδάσκοντες; Και πάλι οι πληροφορίες μας είναι ελάχιστες. Γνωρίζουμε μόνο τους τίτλους των μαθημάτων, τα ονόματα των καθηγητών (Δημήτριος Σκαλιστήρης, Ταγματάρχης Μηχανικού - Οδοποιία και Γεφυροποιία, Ερνέστος Τσίλλερ, Αρχιτέκτων - Αρχιτεκτονική και Αρχιτεκτονικές Συνθέσεις, Ιωάννης Σέχος, Λοχαγός Μηχανικού - Στατική και Μηχανική, Γεώργιος Σούτσος, Λοχαγός Μηχανικού - Μαθηματικά, Αριστείδης Βουσάκης, Χημικός - Χημεία, Αναστάσιος Χρηστομάνος, Καθηγητής Πανεπιστημίου - Φυσική, Ιωάννης Παπαδάκης - Περιγραφική Γεωμετρία), όχι όμως και τα ονόματα των βοηθών τους. Και όλοι γνωρίζουμε πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος των βοηθών των καθηγητών στις σπουδές, καθώς οι τελευταίοι είναι πολύ πιο κοντά στους σπουδαστές, και ιδιαίτερα την εποχή αυτή που η απόσταση μεταξύ καθηγητών και σπουδαστών ήταν μεγάλη.

Η άγνοιά μας όσον αφορά τη διδακτέα ύλη είναι πολύ μεγαλύτερη στο μάθημα της Αρχιτεκτονικής και των Αρχιτεκτονικών Συνθέσεων, καθώς η ύλη στα καθαρά θεωρητικά μαθήματα των Μαθηματικών, της Γεωμετρίας, της Φυσικής και της Χημείας, ακόμα κι αν δεν είναι αναλυτικά γνωστή, είναι λίγο πολύ προβλέψιμη.

Τι όμως και πώς δίδασκε ο Ε. Τσίλλερ; Για άλλη μια φορά η έλλειψη αρχιτεκτονικών, και όχι μόνο, αρχείων αφήνει ένα δυσαναπλήρωτο κενό. Μια σειρά 14 φωτογραφιών, που απόκειται στα Αρχιτεκτονικά Αρχεία του Μουσείου Μπενάκη, μας δίνει μια μικρή ιδέα των σπουδών στο Τμήμα της Αρχιτεκτονικής το 1884. Οι φωτογραφίες αυτές, διαστάσεων 15 x 10 εκ., βρέθηκαν στα κατάλοιπα του Τήνιου αρχιτέκτονα και απόφοιτου του Σχολείου των Τεχνών Παρασκευά Μάρκου Καρδαμίτση. Ο Παρασκευάς (Παράσχος) Καρδαμίτσης φοίτησε στο Αρχιτεκτονικό Τμήμα του Βιομηχανικού Σχολείου από το 1878-1879 μέχρι το ακαδημαϊκό έτος 1883-1884. Δεν γνωρίζουμε πολλά για τα χρόνια των σπουδών του, εκτός από το ότι στο Α' έτος πήρε δύο βραβεία στο Σχέδιο. Στην Αρχιτεκτονική είχε καθηγητές τον Ε. Τσίλλερ ως το 1883 και στη συνέχεια τον Ι. Κολλινιάτη. Μετά την αποφοίτησή του εργάστηκε στην Υπηρεσία Δημοσίων Έργων και παράλληλα ασκούσε ελεύθερο επάγγελμα.

Οι 14 φωτογραφίες που εντοπίστηκαν στα κατάλοιπά του, απεικονίζουν 14 σχέδια σπουδαστών του Τμήματος Αρχιτεκτονικής. Σε τέσσερις από αυτές μπορούμε να διακρίνουμε τα ονόματα των σπουδαστών Ι. Β. Σαλίβερου και ... Φώσκολου και του καθηγητή Ι. Κολλινιάτη, ενώ στις υπόλοιπες είτε δεν υπάρχει όνομα, είτε είναι ιδιαίτερα δυσανάγνωστο. Ίσως να είναι του ίδιου του Καρδαμίτση.

Είναι προφανές ότι πρόκειται για θέματα που επεξεργάζονταν οι σπουδαστές στο μάθημα των Αρχιτεκτονικών Συνθέσεων. Είναι επίσης βέβαιο ότι οι σπουδαστές αυτοί διδάχθηκαν αρχικά σχέδιο από τον Ε. Τσίλλερ και στη συνέχεια από τον Ι. Κολλινιάτη.

Από τα 14, τα δέκα σχέδια αφορούν κατοικίες (αστικές, εξοχικές, επαύλεις) (εικ. 1-10), ένα σχολείο (εικ. 11), δύο θερινά θέατρα (εικ. 13-14) και ένα κάποιο κτήριο (εικ. 12) που θα μπορούσε να είναι εκπαιδευτικό κτήριο ανωτέρας ή ανωτάτης βαθμίδας ή ίσως μουσείο.

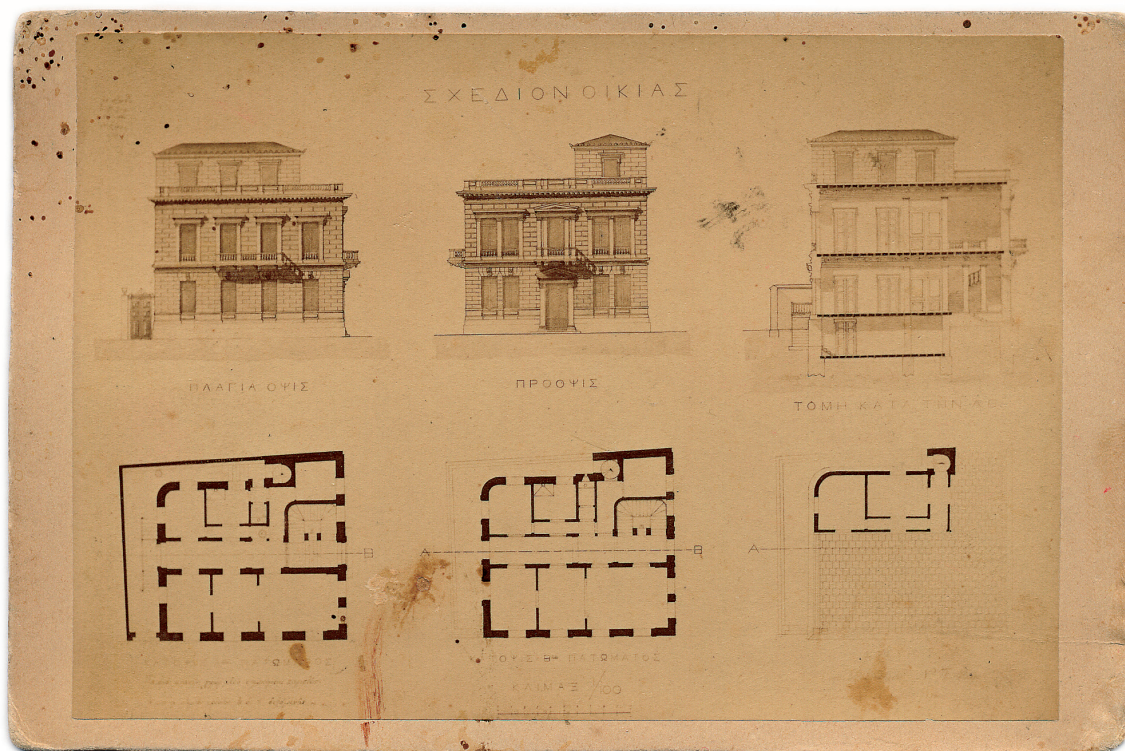
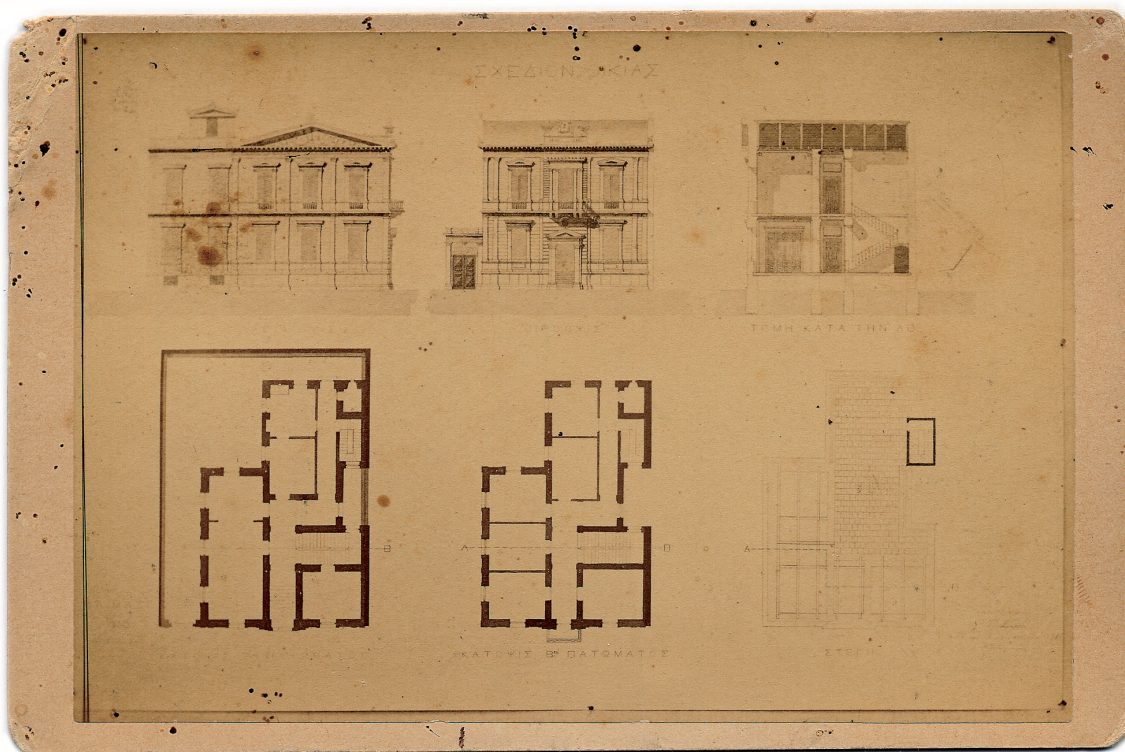
Στην ομάδα των αστικών κατοικιών διακρίνουμε πέντε κατηγορίες σχεδίων (δύο σχέδια ανά κατηγορία). Διώροφη γωνιακή οικία με σοφίτα και μικρό αύλειο χώρο στο πλάι και πίσω, τριώροφη διπλοκατοικία με δύο ανε-

ξάρτητες εισόδους, τριώροφη κατοικία με καταστήματα στο ισόγειο, διώροφη έπαυλη ή εξοχική κατοικία και διώροφο μέγαρο με θερμοκήπιο. Η μία σειρά σχεδίων υπογράφεται από τον σπουδαστή Ν. Β. Σαλίβερο. Η δεύτερη σειρά είναι ανυπόγραφη. Όλες οι λύσεις φέρουν έντονα τα στοιχεία του όψιμου νεοκλασικισμού: συμμετρία στις όψεις, τριμερής διαίρεση σε βάση, κορμό και στέψη, πλούσιος επίπλαστος διάκοσμος, πλαισίωση των ανοιγμάτων άλλοτε με απλό ορθογώνιο πλαίσιο και άλλοτε με παραστάδες μονές ή διπλές, στέγη απλή ή αετωματική, τονισμός των γωνιών με επίπλαστους γωνιόλιθους ή ακόμη και ολόκληρες επιφάνειες με κυφωτούς λίθους κ.λπ. Η επίδραση του Ε. Τσίλλερ είναι αισθητή, ιδιαίτερα στις τρεις τελευταίες κατηγορίες.

Η βαριά σε στιλ "ρούστικο" βάση της τριώροφης κατοικίας (εικ. 4), με κατάστημα στο ισόγειο με τοξωτά ανοίγματα, η κυκλική αντιμετώπιση της γωνίας και η δημιουργία μεγάλων ανοιγμάτων με τη χρήση δοκών διπλού Τ στην άλλη λύση του ίδιου θέματος, παραπέμπουν άμεσα στον Σάξονα αρχιτέκτονα. Το ίδιο και το «Σχέδιον επαύλεως» (εικ. 7) με το πλήθος των αγαλμάτων στο δώμα πάνω από το στηθαίο με τα μπαλούστρα, καθώς και το «Σχέδιον οικίας του κου Ν. Φιλίππου εν τη οδώ Θ» (εικ. 8) που είναι σαφώς επηρεασμένα από το Ιλίου Μέλαθρον, τα αρχοντικά της Βασ. Σοφίας, του μεγάρου Δεληγιώργη κ.τ.λ., καθώς και το πυργοειδές στοιχείο στο «Σχέδιον εξοχικής επαύλεως» (εικ. 10).

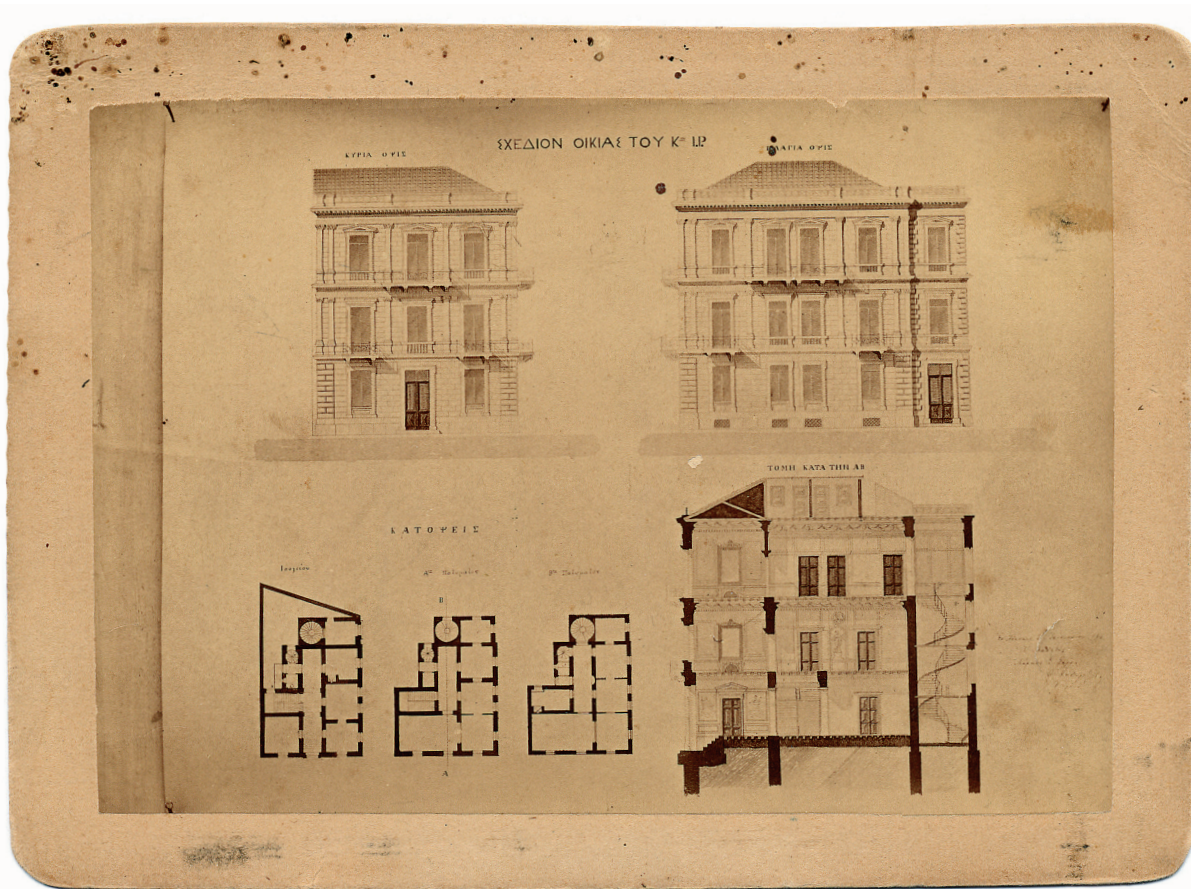
Ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι το στοιχείο της σέρας που συναντάμε στα δύο από τα σχέδια που απεικονίζουν εξοχικές επαύλεις (εικ. 9, 10). Οκταγωνική με μεγάλα ανοίγματα, άλλοτε ορθογώνια και άλλοτε με τοξωτά υπέρθυρα, ελαφριά, χαριτωμένη, θυμίζει την είσοδο του Μεγάρου Σταθάτου. Οι δύο σέρες-περίπτερα είναι τοποθετημένες στο άκρο μεγάλου διαδρόμου που διασχίζει κατά μήκος τις επαύλεις στο ισόγειο. Αντίστοιχες σέρες συναντάμε στα Μέγαρα Σκουλούδη, Σταθάτου, Ψύχα κ.ά. Η κύρια είσοδος και των δυο κτηρίων βρίσκεται στην απέναντι από τη σέρα στενή πλευρά, τονισμένη μ' ένα μικρό πρόπυλο. Στον όροφο ένας ακόμη διάδρομος ενώνει τις δύο βεράντες που δημιουργούνται στην οροφή του δώματος και του πρόπυλου.

Στο κέντρο της μακριάς πλευράς ένας μεγάλος ημιυπαίθριος χώρος, μια στοά ή μια τοξοστοιχία ενώνει τον μεγάλο χώρο υποδοχής του ισόγειου, μέσω μιας πλατιάς μεγαλόπρεπης κλίμακας, με τον κήπο. Στον όροφο, πάνω από τον σκεπασμένο ημιυπαίθριο χώρο,

Εικ. 1. Διώροφη κατοικία. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχαία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής, Αρχείο Παρασκευά Καρδαμίτση.

Εικ. 2. Τριώροφη κατοικία. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχαία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής, Αρχείο Παρασκευά Καρδαμίτση.

Εικ. 3. Τριώροφη κατοικία. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής, Αρχείο Παρασκευά Καρδαμίτη.

μία ακόμη μεγάλη βεράντα, επέκταση του κεντρικού σαλονιού του ορόφου.

Η επιρροή από τα σχέδια των αντίστοιχων επαύλεων του Τοίλλερ είναι και πάλι φανερή τόσο στον σχεδιασμό των κτηρίων, όσο και στον σχεδιασμό του φυσικού στοιχείου που τα περιβάλλει (δέντρα, θάμνοι κ.τ.λ.).

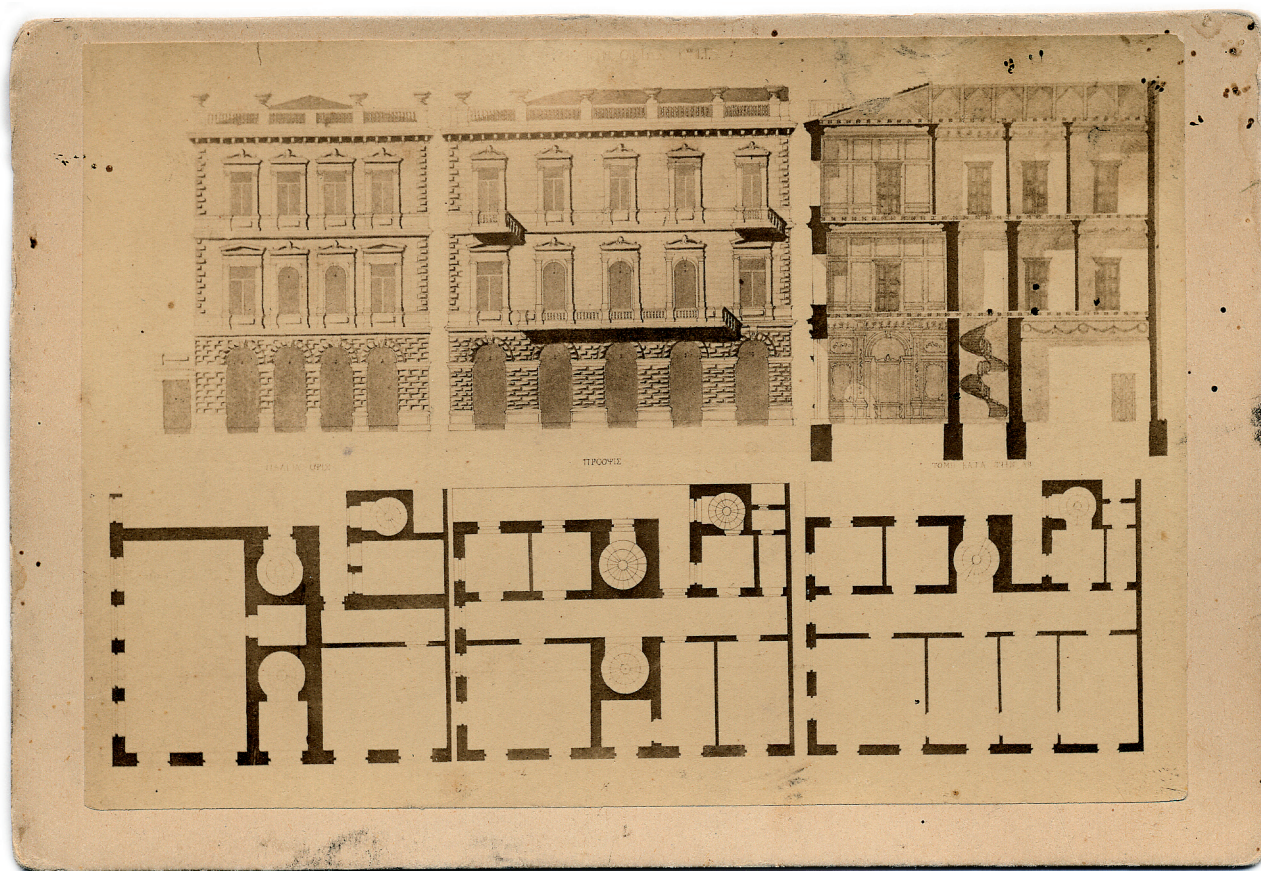
Φυσικά, παρόμοια σχέδια κυκλοφορούσαν σε λιθογραφίες μεγάλου μεγέθους σε folio, τόσο στην Αγγλία, όσο και στη Γαλλία και στη Γερμανία, αλλά είναι μάλλον απίθανο οι σπουδαστές του Σχολείου των Τεχνών να είχαν τη δυνατότητα να έχουν στη διάθεσή τους παρόμοια βιβλία. Η τιμή τους ήταν απαγορευτική για ένα μεσοαστικό βαλάντιο. Ίσως το Σχολείο να διέθετε κάποια βιβλία ή να μπορούσαν να τα ξεφυλλίσουν στο γραφείο του καθηγητή τους, δεν έχουμε όμως κανένα στοιχείο γι' αυτό. Οι επαύλεις και τα μέγαρα που κτίζονται στην Αθήνα και τα γύρω προάστια ήταν σίγουρα τα

πιο κοντινά και προσιτά πρότυπα. Δεν αποκλείεται άλλωστε κάποιοι από αυτούς, αν όχι όλοι, να εργάζονταν ως μαθητευόμενοι δίπλα στους γνωστούς αρχιτέκτονες της πρωτεύουσας. Για τον Αναστάση Μεταξά π.χ. ξέρουμε ότι είχε αντιγράψει ως άσκηση το Ηρώο του Λύσανδρου Κανταντζόγλου, ενώ για τους Παπαδάκη και Καραθανασόπουλο ότι δούλευαν στο γραφείο του Τοίλλερ στην οδό Μαυρομιχάλη.

Εκτός από τα 10 σχέδια κατοικιών που εξετάσαμε, στη μικρή αυτή συλλογή περιλαμβάνονται, όπως ήδη αναφέρθηκε, τέσσερις ακόμη φωτογραφίες σχεδίων.

Ένα Λύκειο, ένα Μουσείο(;) και η σκηνή ενός υπαίθριου θεάτρου.

Στο σχέδιο του Λυκείου το όνομα του μαθητού είναι δυσανάγνωστο, ενώ δεν υπάρχει όνομα καθηγητή. Πρόκειται για διώροφο ορθογωνικό κτίριο με υπερυψωμένο ισόγειο και υπόγειο.

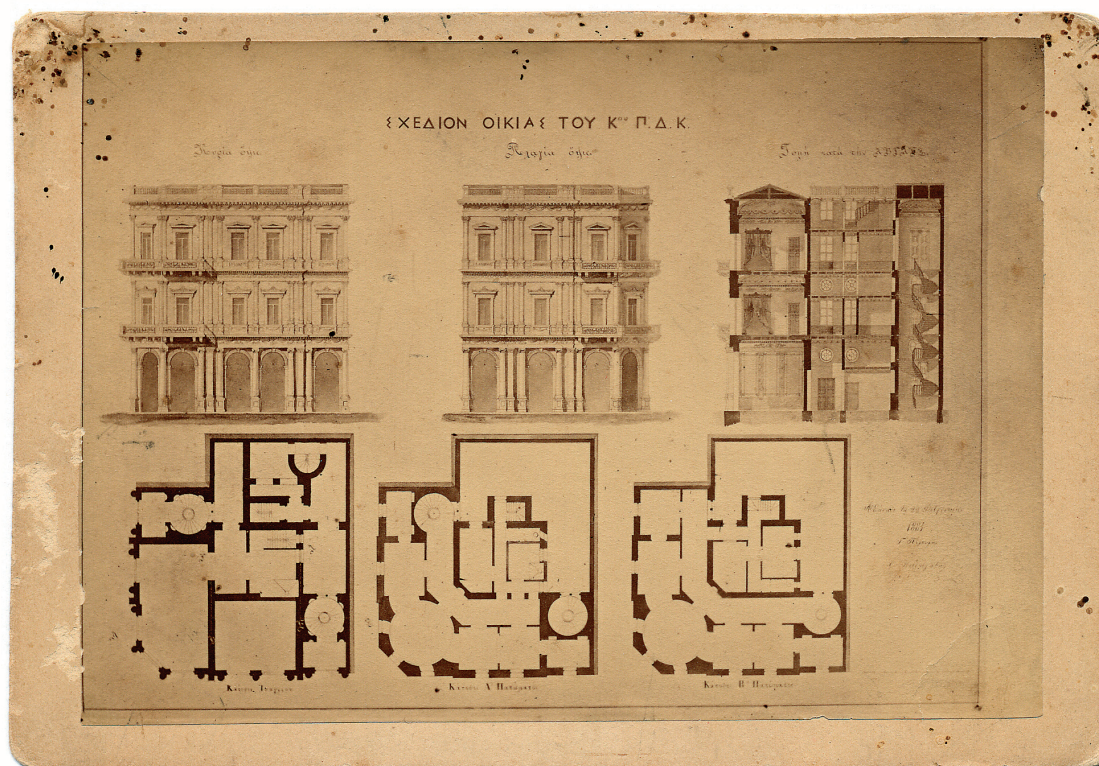
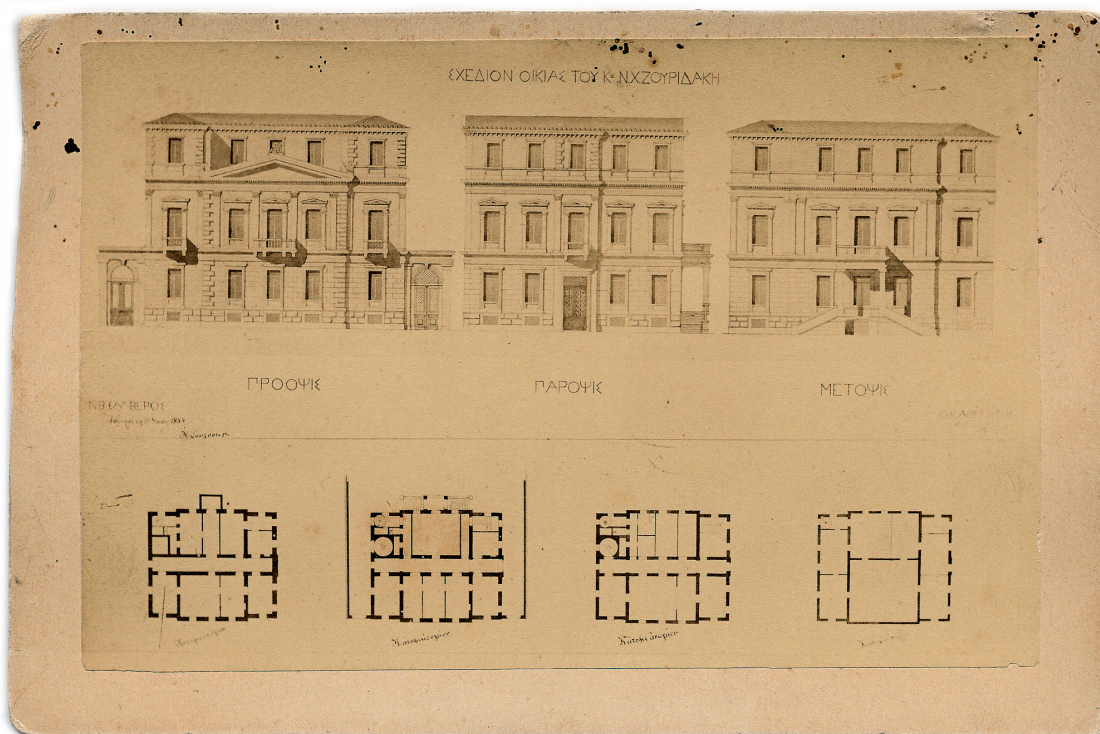
Εικ. 4. Τριώροφη κατοικία. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής, Αρχείο Παρασκευά Καρδαμίτση.

Η μορφολογία των όψεων ακολουθεί τις αρχές του νεοκλασικισμού. Ένα μνημειακό κλιμακοστάσιο, αξονικά τοποθετημένο στο κέντρο της μακριάς πλευράς, οδηγεί σε ένα δωρικό πρόπυλο με αετωματική στέγη, όπου και η επιγραφή ΛΥΚΕΙΟ. Η κεντρική θύρα εισόδου φέρει εκατέρωθεν δύο επιτοίχιες μαρμαρίνες πλάκες. Δύο ακόμη εισοδοί, επίσης τονισμένες, βρίσκονται στη μέση των στενών πλάγιων πλευρών, όπου καταλήγει διάδρομος που διασχίζει το εκπαιδευτήριο. Μια τέταρτη, τέλος, είσοδος στην πίσω πλευρά του κτηρίου, πάντοτε κεντρικά, οδηγεί απ' ευθείας στο υπόγειο. Το κτήριο διαιρείται σε βάση-κορμό-στέψη, με διαχωρισμένες τις τρεις οριζόντιες ζώνες με γείσα που προεξέχουν ελαφρά. Μεταξύ των ανοιγμάτων υπάρχουν παραστάδες που επίσης προεξέχουν ελαφρά από το επίπεδο του τοίχου, έτσι ώστε να τονίζεται η κατακόρυφη οργάνωση της όψης.

Στο εσωτερικό η διάταξη είναι απλή. Ένας διαμήκης

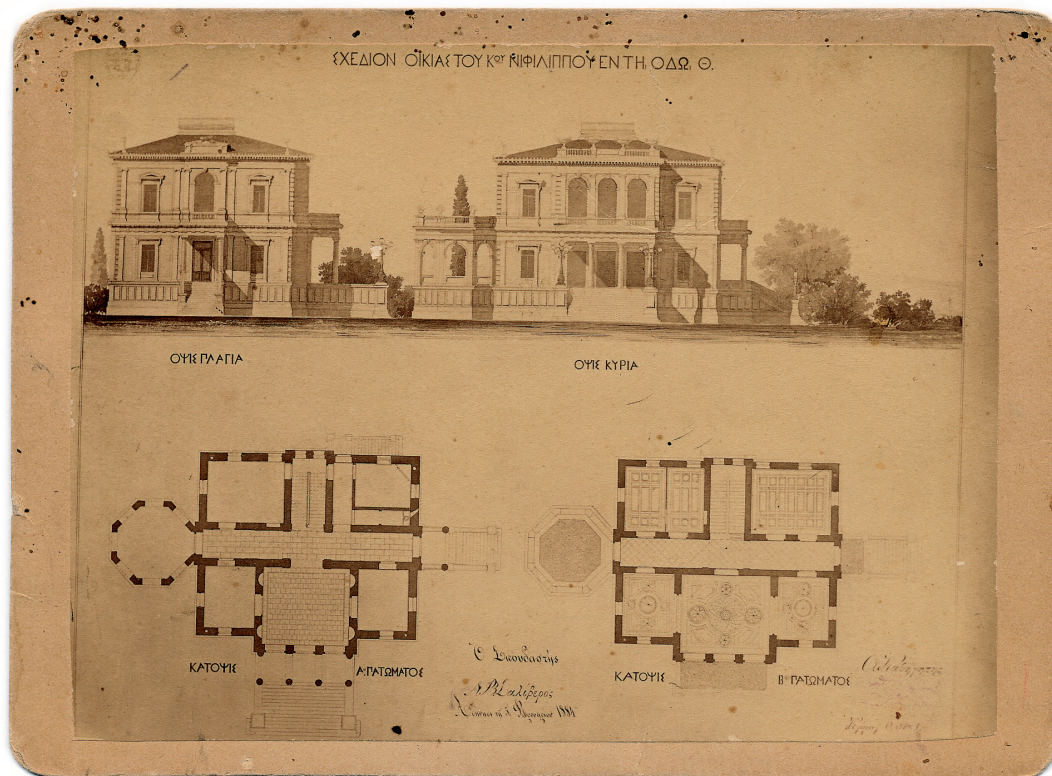
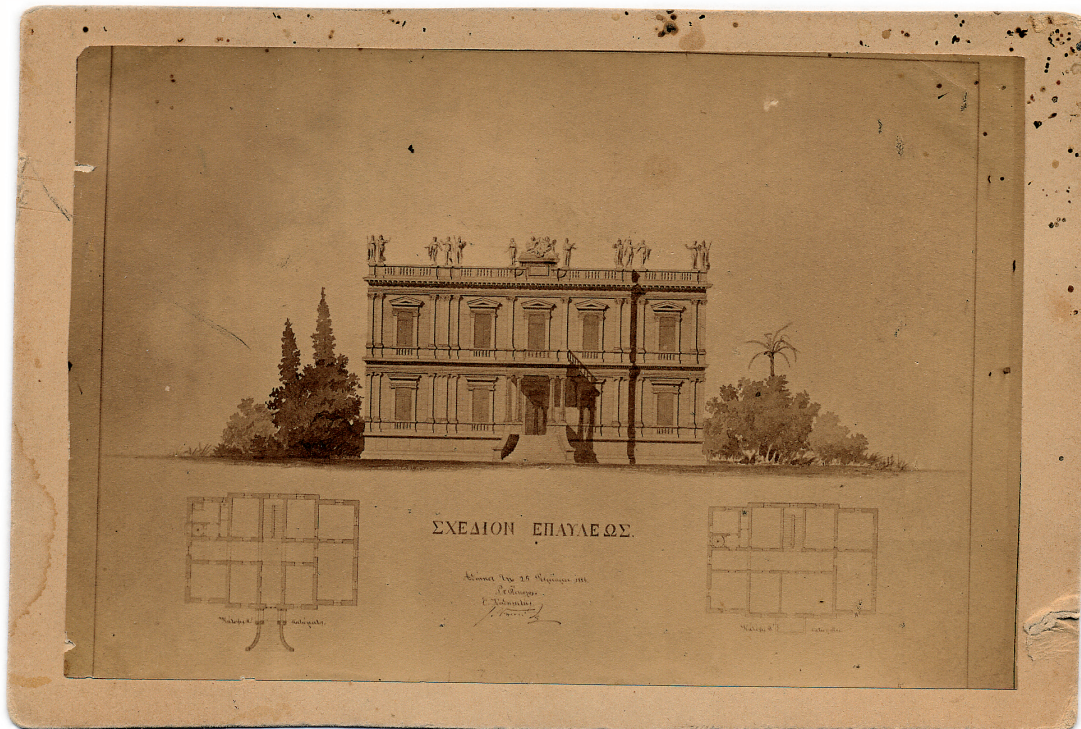
διάδρομος διατρέχει σ' όλες τις στάθμες το κτήριο, με τις αίθουσες διδασκαλίας εκατέρωθεν τοποθετημένες. Απέναντι από το κεντρικό πρόπυλο το μεγάλο κλιμακοστάσιο εξασφαλίζει την κατακόρυφη επικοινωνία.

Οι όψεις του λυκείου ακολουθούν τις ίδιες αρχές που τηρούν και τα δυο γνωστά εκπαιδευτήρια της εποχής αυτής στην Αθήνα, δηλαδή το Αρσάκειο του Λ. Καντανιζόγλου και το Λύκειο Παπαδοπούλου (σήμερα Κτήριο Κωστή Παλαμά) του Στ. Κλεάνθη, χωρίς όμως να τις αντιγράφουν. Το δεύτερο μεγάλο κτήριο θα μπορούσε, όπως είπαμε, να είναι αρχαιολογικό μουσείο ή ίσως και ανώτερο εκπαιδευτικό ίδρυμα. Σε γενικές γραμμές, διατηρεί τη λογική του κεντρικού κτηρίου του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, του Αβερωφείου, με μικρότερες όμως αναλογίες και περισσότερο τονισμένη την κατά μήκος διάσταση, όπως ήταν η πρώτη λύση του Καντανιζόγλου για το Αβερωφείο.

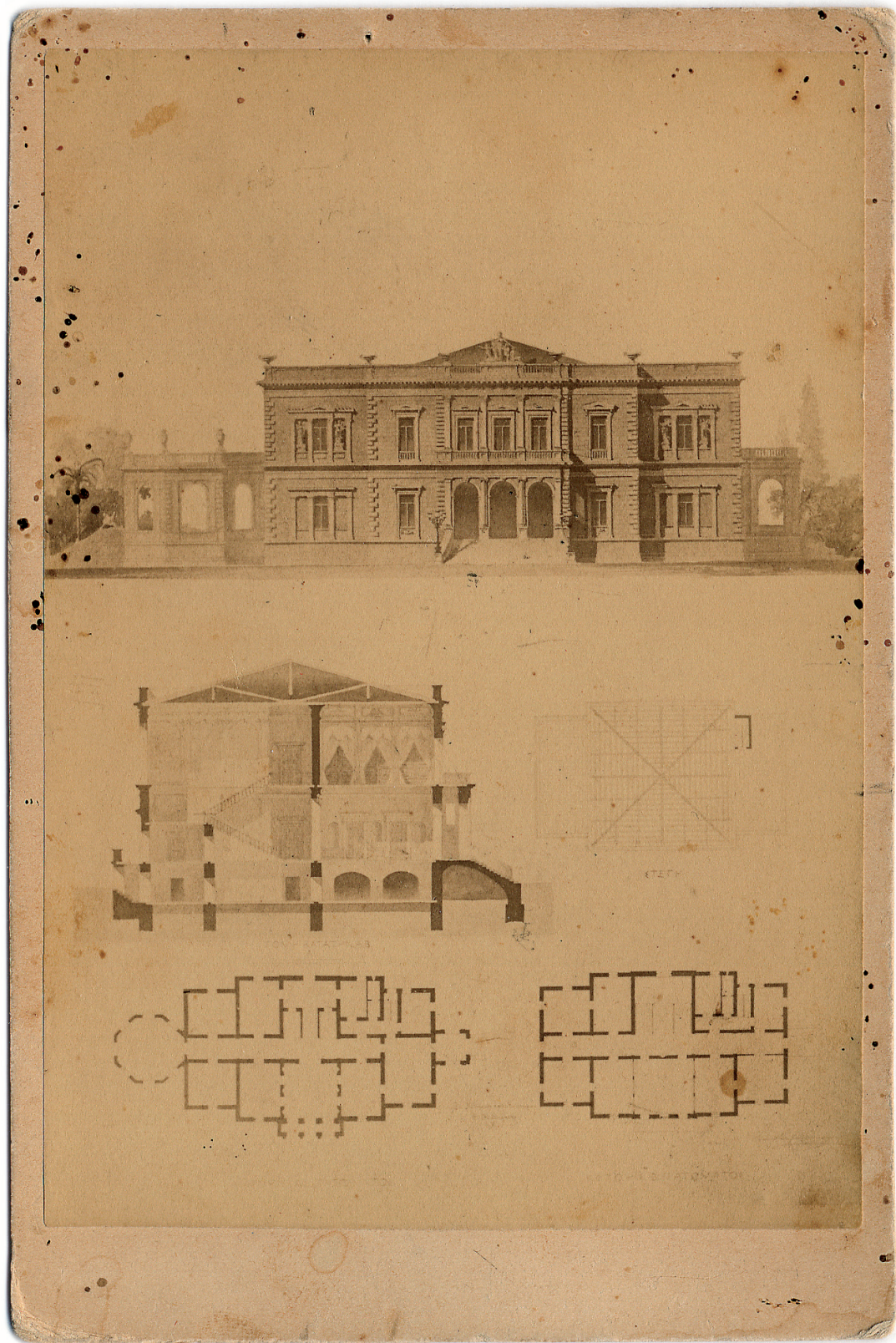
Εικ. 5. Τριώροφη κατοικία. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχαία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής, Αρχείο Παρασκευά Καρδαμίτση.

Εικ. 6. Τριώροφη κατοικία με καταστήματα στο ισόγειο. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχαία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής, Αρχείο Παρασκευά Καρδαμίτση.

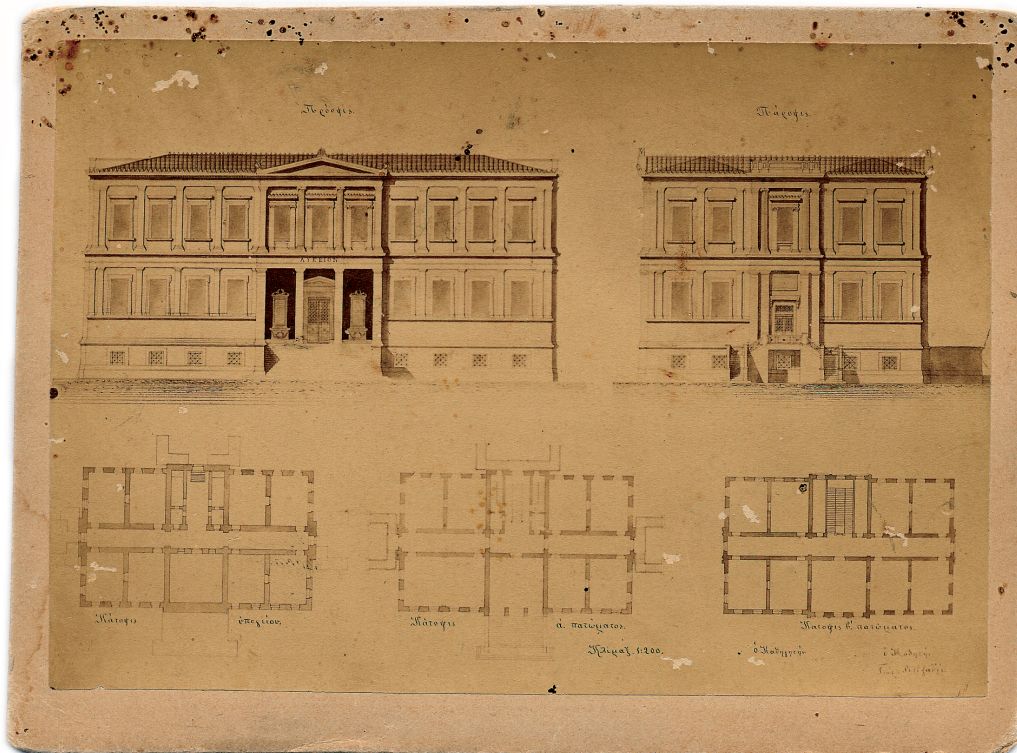
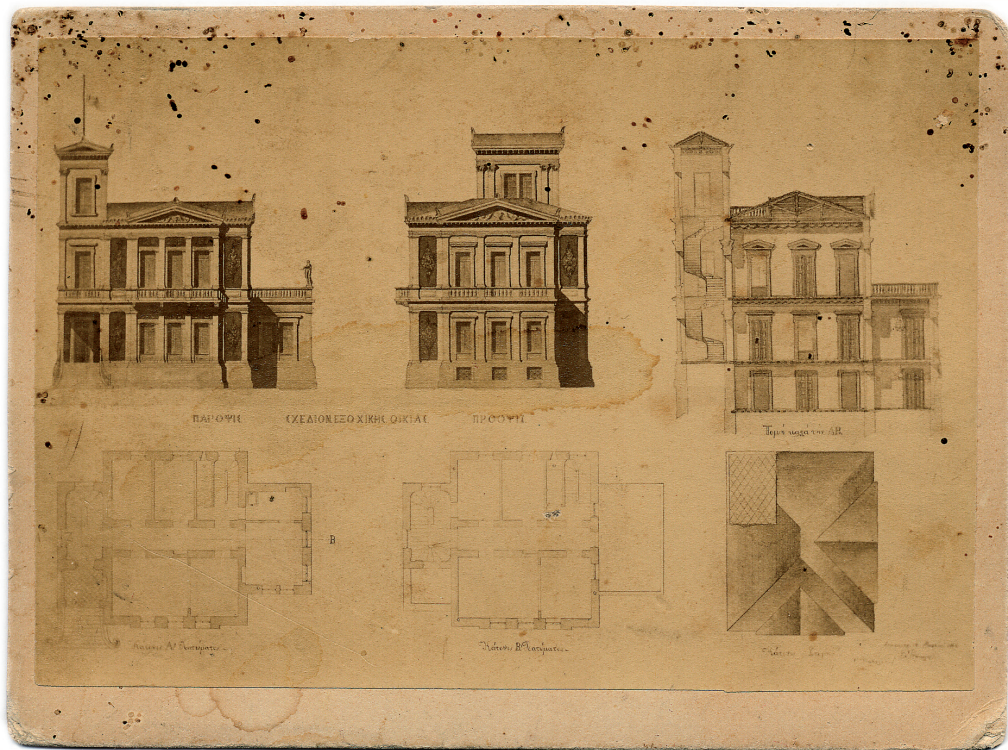

Εικ. 7. «Σχέδιον Επαύλεως». Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής, Αρχείο Παρασκευά Καρδαμίτη.

Εικ. 8. «Σχέδιον οικίας του Ν. Φιλίππου εν τη οδῷ Θ». Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής, Αρχείο Παρασκευά Καρδαμίτη.

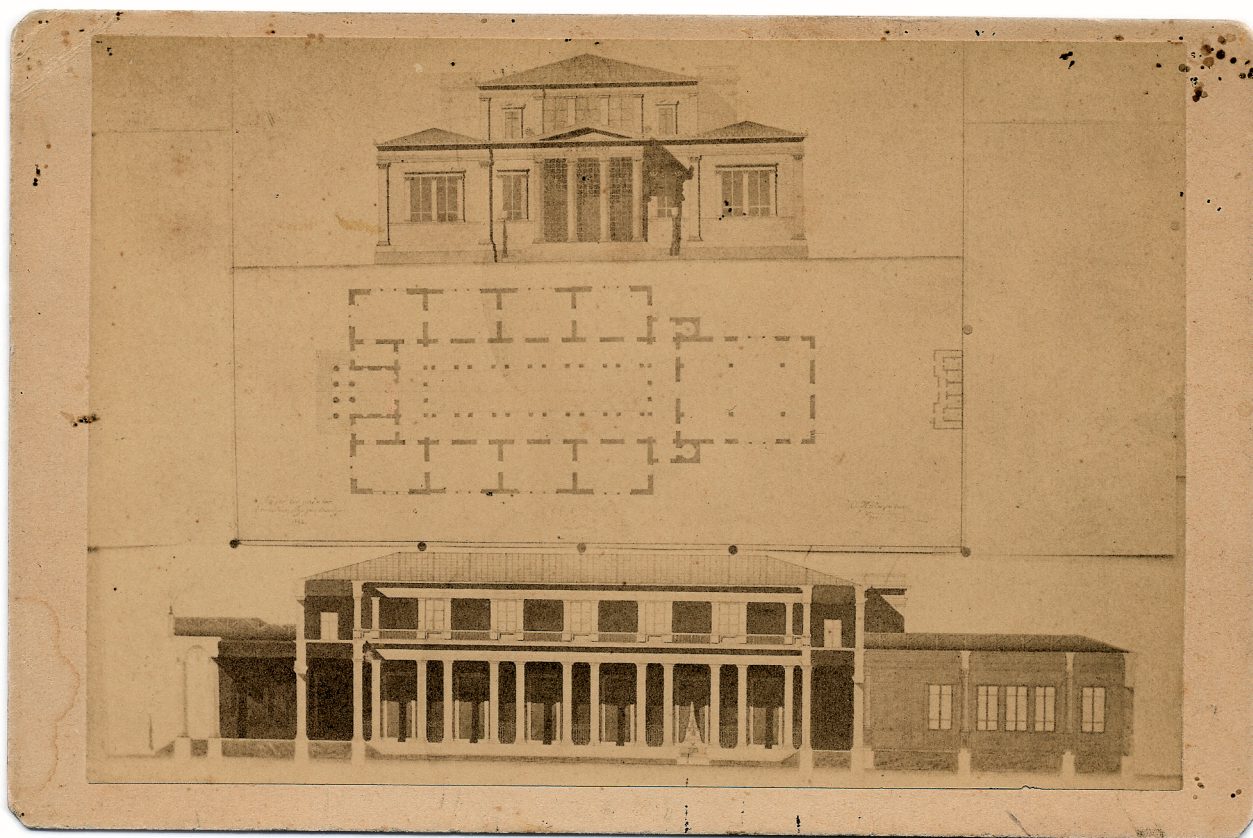

Εικ. 9. Εξοχική έπαυλη. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής, Αρχείο Παρασκευά Καρδαμίτση.

Εικ. 10. «Σχέδιον εξοχικής επαύλεως». Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχαία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής, Αρχείο Παρασκευά Καρδαμίτη.

Εικ. 11. Εκπαιδευτικό κτήριο / Λύκειο. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχαία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής, Αρχείο Παρασκευά Καρδαμίτη.

Εικ. 12. Κτήριο άγνωστης χρήσης (Αρχαιολογικό Μουσείο ή εκπαιδευτικό ίδρυμα). Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχαία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής, Αρχείο Παρασκευά Καρδαμίτση.

Η σειρά των σχεδίων δεν είναι πλήρης. Έχουμε στη διάθεσή μας μόνο την κάτοψη ισογείου, μία κατά μήκος τομή και την κύρια όψη, που όμως δεν συμφωνούν απόλυτα μεταξύ τους.

Το μνημειακό ιωνικό πρόπυλο με την αετωματική στέψη οδηγεί σε μια μεγάλη αίθουσα με δύο μικρούς χώρους εκατέρωθεν (θυρωρείο; προθάλαμος;), αντίστοιχο με αυτόν της υπόστυλου αίθουσας του Αβερωφείου, και στο μεγάλο επίμηκες αίθριο, γύρω από το οποίο οργανώνονται οκτώ μεγάλες αίθουσες (διδασκαλίας; εκθέσεων;). Στο βάθος, όπου στο Αβερωφείο υπάρχει η γνωστή “ροτόντα”, υπάρχει και εδώ μια αίθουσα, ορθογώνια όμως, που προεξέχει του όλου συγκροτήματος. Πιθανότατα μια αίθουσα τελετών-aula.

Στην κατά μήκος τομή, πάνω από το αίθριο αναπτύσσεται στον όροφο και δεύτερη σειρά αιθουσών γύρω από έναν ανοικτό διάδρομο, ενώ στην όψη μπορούμε να διακρίνουμε πάνω από την αετωματική στέψη του προπύ-

λου μια ακόμη μεγάλη αίθουσα με ψηλά ανοίγματα.

Ενδιαφέρουσα λεπτομέρεια τα βαριά παραπετάσματα, που κλείνουν τα μεταξύ των κιόνων ανοίγματα της στοάς του ισογείου προς το αίθριο. Υπήρχε άραγε κάτι ανάλογο ποτέ στο Μετοόβιο;

Η άνοδος στον όροφο γίνεται από δυο μικρά κυκλικά κλιμακοστάσια εκατέρωθεν της αίθουσας τελετών, στη θέση περίπου και στις διαστάσεις των βοηθητικών κλιμακοστασίων, που και ο Καυταντζόγλου τοποθετούσε στο Αβερωφείο. Στο βάθος διακρίνονται μισοσβησμένοι δυο πύργοι, παρόμοιοι μ' αυτούς που είχε σχεδιάσει ο Καυταντζόγλου και δεν πραγματοποιήθηκαν ποτέ.

Ολόκληρο το συγκρότημα βρίσκεται στο κέντρο ενός μεγάλου γηπέδου, στο πίσω μέρος του οποίου τοποθετούνται ανεξάρτητα από το κεντρικό κτήριο οι χώροι υγιεινής, που και αυτοί θυμίζουν το αρχικό σχέδιο του Καυταντζόγλου του 1861, πριν ο τελευταίος μετατρέψει τη λύση του σ' αυτήν που τελικά εκτελέστηκε και φέρει

σαφή την επίδραση του σχεδίου του Chatillon για μια Σχολή Αρχιτεκτονικής, βραβείο Le Doux 1806.

Οι δυο τελευταίες φωτογραφίες απεικονίζουν τη σκηνή θερινού υπαίθριου θεάτρου.

Η πρώτη, σχέδια κάτοψης, τομής και όψης, και η δεύτερη προοπτικό. Εφήμερες υπαίθριες σκηνές λειτουργούσαν στην Ελλάδα ήδη από το 1837, στην Αθήνα, το Ναύπλιο, την Ερμούπολη, την Πάτρα. Το θερμό κλίμα της χώρας ευνοούσε και ευνοεί την υπαίθρια διασκέδαση και τις θεατρικές παραστάσεις από τα αρχαία χρόνια μέχρι τις μέρες μας. Η Λένα Φεσσά-Εμμανουήλ, στο σημαντικό έργο της *Η αρχιτεκτονική του Νεοελληνικού Θεάτρου (1720-1940)* (Αθήνα 1994), αναφέρεται διεξοδικά στα υπαίθρια θέατρα στην Ελλάδα. Τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα ο θεσμός φαίνεται να εδραιώνεται. Τότε κτίζονται τα πρώτα μεγάλα θέατρα στους παρλισίους κήπους, στο Νέο Φάληρο, στο Ζάππειο, στον Πειραιά, στην Πάτρα. Κάποια από αυτά, όπως π.χ. το Θέατρο των Ολυμπίων (Αμαλίας και Βασ. Όλγας) ή το Θέατρο Τσόχα στην Καστέλα, είχε σχεδιάσει ο Ε. Τοίλλερ.

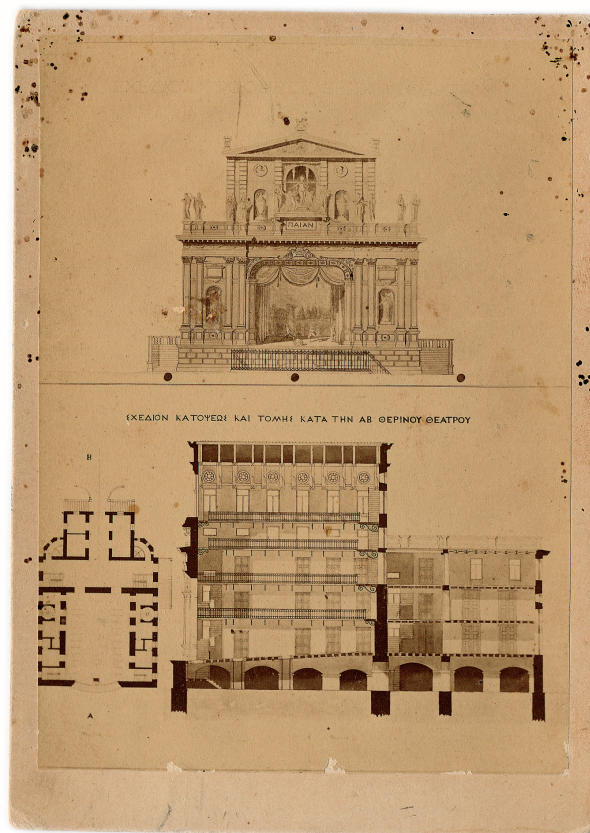
Το Θέατρο «Παιάν» που σχεδιάζει ο νεαρός σπουδαστής του Σχολείου των Τεχνών ακολουθεί τις αρχές του δασκάλου του.

Πρόκειται για λίθινο κτήριο πομπώδες, που φέρει όλα τα χαρακτηριστικά της Ιταλικής Σκηνής. Η πρόσοψη με την αετωματική στέγη, την τοξωτή μπούκα με τις διπλές κορινθιακές παραστάδες και τις κόγχες με τα αγάλματα εκατέρωθεν παραπέμπουν άμεσα στο ΟΛΥΜΠΙΑ του Ε. Τοίλλερ. Τον ίδιο αρχιτέκτονα ανακαλούν και τα αγάλματα στο στηθαίο του εξώστη, καθώς και τα μετάλλια στον πύργο της σκηνής.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η κάτοψη και η τομή του θεάτρου αυτού, γιατί όσο τουλάχιστον γνωρίζω τα αντίστοιχα σχέδια του Ε. Τοίλλερ δεν έχουν επισημανθεί. Έτσι οι λεπτομέρειες του πύργου της σκηνής με τα πολλαπλά επίπεδα, οι χώροι των παρασκηνίων αλλά ακόμη και ο τρόπος θεμελίωσής του αποτελούν σημαντικές μαρτυρίες για την ιστορία του ελληνικού υπαίθριου θεάτρου.

Το συγκεκριμένο άλλωστε θέμα θα πρέπει σίγουρα να έχει δοθεί από τον Σάξονα καθηγητή και όχι από τον Ι. Κολλινιάτη, για τον οποίο δεν υπάρχει κανένα στοιχείο ότι ασχολήθηκε με τη θεατρική αρχιτεκτονική.

Τα 14 λοιπόν αυτά δελτάρια αποτελούν, κατά τη γνώμη μου, μοναδικά τεκμήρια που μας βοηθούν αν όχι να

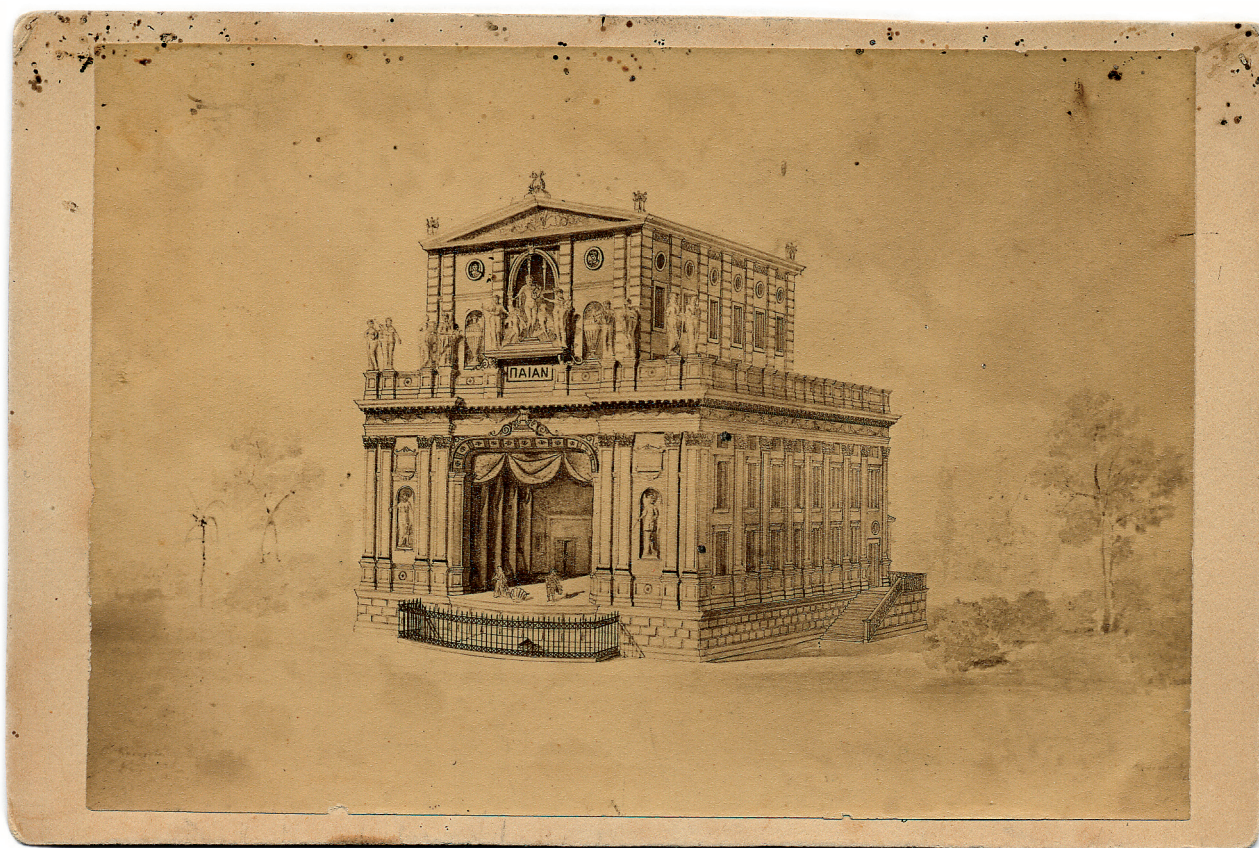

Εικ. 13. Θερινό θέατρο. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχαία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής, Αρχείο Παρασκευά Καρδαμίτση.

γνωρίσουμε, να πάρουμε τουλάχιστον μια ιδέα για το τι διδάσκονταν οι μαθητές του Σχολείου των Τεχνών, τι θέματα επεξεργάζονταν, καθώς και τον βαθμό δυσκολίας τους.

Φυσικά το κτισμένο περιβάλλον της Αθήνας και των μεγάλων αστικών κέντρων της χώρας μας βοηθούν να έχουμε μια εικόνα των γνώσεων και των ικανοτήτων των αρχιτεκτόνων της εποχής. Καθώς όμως για την ταυτότητα των δημιουργών τους, εκτός από λίγες εξαιρέσεις, ελάχιστα γνωρίζουμε, τα σχέδια αυτά μας πληροφορούν για το επίπεδο των αποφοίτων του Σχολείου των Τεχνών, το οποίο φαίνεται ότι ήταν πολύ υψηλό – ισάξιο τουλάχιστον των άλλων ευρωπαϊκών Αρχιτεκτονικών Σχολών.

Τίθεται τώρα το ερώτημα πώς και γιατί βρέθηκαν στα κατάλοιπα του Π. Καρδαμίτση οι 14 αυτές φωτογραφίες. Από τα σημάδια από τις πινέζες στις άκρες τους και από το ξεθωριασμένο χρώμα τους είναι φανερό ότι τις

Εικ. 14. Θέατρο «Παιάν». Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής, Αρχείο Παρασκευά Καρδαμίτση.

είχε καρφισωμένες κάπου, ίσως κοντά στο σχεδιαστήριό του.

Τίποτα άλλο δεν γνωρίζουμε γι' αυτές. Ίσως να ήταν κάποια από τα καλύτερα έργα συμμαθητών του. Ίσως κάποια να ήταν δικά του. Βραβεία ίσως; (Στα κατάλοιπά του βρίσκονται επίσης δυο μικρά διακοσμητικά σχέδια δικά του, πρώτα βραβεία στο διαγωνισμό του Α' έτους των σπουδών του, που προαναφέραμε.) Υπάρχει επίσης η πιθανότητα να δούλεψε για κάποιο διάστημα ως βοηθός καθηγητή στο Σχολείο των Τεχνών, δεν είναι όμως απόλυτα εξακριβωμένο. Οπωσδήποτε η λήψη φωτογραφιών σχεδίων την περίοδο αυτή δεν ήταν κάτι ιδιαίτερα συνηθισμένο, και μάλιστα στους χώρους του Σχολείου. Εγώ τουλάχιστον δεν γνωρίζω κάτι ανάλογο. Ο ίδιος ο Π. Καρδαμίτσης δεν έχει αφήσει παρά ελά-

χιστες φωτογραφίες, κυρίως οικογενειακές και κάποιες από την ιδιαίτερη πατρίδα του την Τήνο των αρχών του 20ού αιώνα. Θα πρέπει επομένως να πρόκειται για κάτι σημαντικό γι' αυτόν.

Όπως και να έχει πάντως, καθώς δεν σώζονται στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο οργανωμένα αρχεία σπουδαστικών εργασιών –ούτε από την περίοδο μετά την ίδρυση της Σχολής Αρχιτεκτόνων το 1917, πόσο μάλλον για την περίοδο του Σχολείου των Τεχνών–, το υλικό αυτό καθίσταται πολύτιμο.

Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη
Καθηγήτρια ΕΜΠ
dcna@benaki.gr

MARO KARDAMITSI-ADAMI

Fourteen student drawings from the School of Arts

In 2007 the Modern Greek Architectural Archive was given a series of 14 period photographs, depicting student projects by trainee architects at the Athens School of Arts, the forerunner of the National Technical University of Athens. The photographs were found among the effects of the Tiniot architect Paraskevas (Paraschos) Markos Kardamitsis, a graduate of the School of Arts (1884). They relate to houses (town-houses, mansions), a school building, an open-air theatre and a building which could be either a museum or a college.

Some of them bear the name of the students I. B. Saliveros and ... Foskolos, as well as the name of a teacher, I. Kolliniatis. The rest either have no name or an illegible one.

As there is no organized archive relating to the courses at the School of Arts, this material is perhaps the only evidence which can help us, if not positively to know, at least to piece together some idea of the sort of structures the students were working on in the mid 1880s and of the level of complexity involved.

